

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het wettig gezag gesteund?

Bogaarts, M.D.

Citation

Bogaarts, M. D. (1982). Het wettig gezag gesteund? *Acta Politica*, 17: 1982(2), 231-255. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452237>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452237>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

29. See Bernard Crick: *The Reform of Parliament*, (Weiderfeld, London; 2nd ed., 1968).

30. For a comparative perspective on legislative committees see Valentine Herman, *Parliaments of The World: A Reference Compendium*, (Macmillan, London; 1976) chs. 37 and 51.

31. See Arthur Palmer, 'The Select Committee on Science and Technology', in Leonard and Herman, eds., *op. cit.*, pp. 156-70.

32. This point is argued in Harris N. Miller, 'Future Research on Parliament', in Dennis Kavanagh and Richard Rose, eds., *New Trends in British Government*, (Sage, London; 1977), pp. 123-40.

33. Bill Jones and Dennis Kavanagh (eds.), *British Politics Today* (Manchester U.P. 1979), pp. 78-9.

34. Nevil Johnson, 'Select Committees on Tools of Parliamentary Reform: Some Further Reflections', in S. A. Walkland and Michael Ryle, eds., *The Commons in The Seventies*, (Fortana, London; 1977), pp. 175-201.

35. See S. A. Walkland, 'The Politics of Parliamentary Reform', in John P. Mackintosh, eds., *The Commons in The Seventies*, (Saxon House, Farnborough; 1978), pp. 184-96.

36. Miller, *op. cit.*, p. 126.

37. Frank Stacey, *British Government 1966-75: The Years of Reform*, (Oxford U.P. 1975), p. 40.

38. R. M. Punnett, *British Government and Politics*, (Heinemann, London; 3rd ed. 1976), pp. 239-45.

39. In the twentieth century the size of the House of Commons has been as follows 1900-1918, 670 MPs; 1918-22, 707 MPs; 1922-48, 615 MPs; 1945-50, 640 MPs; 1950-55, 625 MPs; 1955-1979, 630 MPs.

40. See Herman, *Parliaments of the World*, *op. cit.*, ch. 24.

41. Stacey, *op. cit.*

42. See Butler and Sloman, *op. cit.*, pp. 156-8.

43. John P. Mackintosh, 'Possible Reform of Parliament', in Mackintosh, ed., *People and Parliament*, *op. cit.*, pp. 171-83, cir. p. 173.

44. See note 10, *Proces van Wetgeving*, p. 98.

45. See R. J. Jackson, *Rebels and Whips*, (Macmillan, London, 1968).

Het wettig gezag gesteund?

Enkele aantekeningen over achtergronden, ontstaan en verloop van het Nationaal Instituut Steun Wettig Gezag 1948-1958

door M. D. Bogaarts

Inleiding

Op 3 mei 1948 kondigde de Nederlandse minister van Binnenlandse Zaken, mr. P. J. Witteman (KVP), over de radio aan dat gebeurtenissen in het buitenland de regering hadden genoodzaakt maatregelen te nemen ter versterking van het gezagsapparaat om de grondwettige regeringsvorm tegen aanslagen van buitenaf en van binnenuit te beschermen. Zij had reserveformaties bij de politie en het leger ingesteld, waardoor beroeps politie kon worden vrijgemaakt voor het beteugelen van mogelijk oproer. Er zou medewerking worden gegeven door groepen uit de bevolking, 'die zich op het gebied van steunverlening aan het wettig gezag bewegen of bewogen hebben of aan wie deze steunverlening ter harte gaat. Deze medewerking komt tot uiting in het Nationaal Instituut Steun Wettig Gezag'.¹

De Nederlandse regering had reden tot ongerustheid. De conferenties tussen de Grote Vier over het Duitse vraagstuk waren mislukt; er was een Oost-blok van landen, overheerst door de USSR via door communisten geleide regeringen, ontstaan, dat geen gebruik mocht maken van de Marshall-hulp; de communistische partijen van Oost en West leken een gezamenlijk anti-kapitalistisch offensief te zijn begonnen door de oprichting van de Kominform in september 1947. In Italië en Frankrijk waren eind 1947 hevige onlusten uitgebroken, nadat de communisten uit de regering waren gezet (mei 1947) en beide landen de Marshall-hulp hadden aanvaard. Tenslotte hadden de communisten in Tsjechoslowakije (met 38% van het electoraat) de macht in februari 1948 geheel overgenomen en het land bij het Oost-blok aangesloten. In Nederland had de CPN in 1946 slechts 10% van de stemmen behaald, maar de regering achtte het internationale klimaat zo gespannen, dat bescherming van het wettig gezag geboden was. Naast de maaregelen die al genomen waren ter verhoging van de externe veiligheid - door afsluiting van een defensiepact met Engeland, Frankrijk, België en Luxemburg op 17 maart 1948 te Brussel -, moest ook de interne veiligheid worden verzekerd. Zo althans de uiterlijke feiten.²

Ondanks Wittemans krachtige taal over de versterking van het gezag en ondanks de mooie woorden van volgende ministers bij gelegenheid van manifestaties van het Nationaal Instituut Steun Wettig Gezag (NISWG), is uit de praktijk van het overheidsbeleid weinig gebleken van een grote interesse in de werkelijke bloei van de reserveorganisaties en dat Nationaal Instituut. Zelfs in het cruciale koude-oorlogsjaar 1948 werden nauwelijks middelen ter beschikking gesteld voor de uitrusting van reservisten, terwijl ook het NISWG van de overheid een futiel bedrag heeft gekregen om propaganda voor vrijwillige dienstneming te bedrijven. De opheffing van het NISWG in 1958 is gekomen na een jarenlang kommervol bestaan. Deze tegenspraak maakt nieuwsgierig naar de motieven, waarom de regering met veel aplomb de reserveorganisaties en het Nationaal Instituut in het leven heeft geroepen, maar ze daarna zo min mogelijk armslag heeft gegeven.

De gezagsgetrouwen melden zich aan

Het Nationaal Instituut Steun Wettig Gezag was, zoals Witteman in zijn radiorede heeft uiteengezet, een samenwerkingsverband van organisaties in Nederland die vrijwillig het gezag wilden steunen, waardoor gewaarborgd was dat leiding en gezag over deze vrijwilligers bij de bevoegde autoriteiten bleef. Op welke groepen doelde de minister en waarom moest de leiding van de overheid zo nadrukkelijk worden bevestigd?

De groep met de oudste aanspraken, die de overheid slechts met de grootste moeite in het NISWG had ondergebracht, was de Bijzondere Vrijwillige Landstorm (BVL). Naast de Vrijwillige Landstorm, welke als legerreserve in de mobilisatietijd 1914-1918 functioneerde, was op initiatief van lt. gen. L. F. Duymaer van Twist – Tweede Kamerlid ARP – in de novemberdagen van 1918 de BVL opgericht als antwoord op de revolutionaire dreiging van de kant van de socialisten onder Troelstra. De BVL bestond toen grotendeels uit dienstplichtigen met groot verlot, die vrijwillig nadienden tot steun aan het wettig gezag, alsook uit gewone Landstormers. Zij werd in 1919 officieel erkend en voerde als leuze 'Als 't Moet'. In het bestuur van de BVL was de politieke rechterzijde, waaronder de katholieken, vertegenwoordigd. Inmiddels hadden duizenden uit protestants-christelijke en katholieke kring – veelal via de christelijke en katholieke vakbewegingen – zich voor deze organisatie aangemeld. De BVL heeft zich vervolgens ontwikkeld tot een zelfstandige organisatie van ongeveer 90.000 man, met een civiele tak, welke vooral bedoeld was om bij politieke stakingen het verkeer op gang te houden, en een militaire tak. Van de militaire tak was slechts één korps bedoeld om in geval van oorlog op te treden, namelijk het korps luchtwachtdienst, dat zich dan ook in mei 1940 actief betoonde. Alle andere onderdelen van de BVL waren bestemd voor de interne

handhaving van orde en rust, zoals het Landstormbesluit van 1933 dat ook vastlegde. Het korps BVL werd in juli 1940 ontbonden. Na de bevrijding achtte Duymaer van Twist het niet alleen vanwege het algemene rechtsherstel, maar ook vanwege de grote gevaren die de staat zouden bedreigen, gewenst dat de BVL weer een taak zou krijgen. Met dit doel werd weer een BVL-bestuur geformeerd, dat aan de regering het verzoek richtte om opnieuw toegelaten te worden als weerkorps met het recht om wapens te dragen (najaar 1945).³ Socialisten waren in dit BVL-bestuur niet opgenomen, ook al had de SDAP haar houding tegenover de monarchie en de defensie in 1937 veranderd en toegestaan dat socialisten medeverantwoordelijkheid gingen dragen in een kabinet (1939). Deze gezagsgetrouwheid en het verzet van socialisten onder de oorlog vermochten het wantrouwen van de BVL in de bedoelingen van de SDAP/PvdA niet weg te nemen.

De tweede belangrijke organisatie, waaruit na de bevrijding personen naar voren kwamen die het land wilden beschermen tegen de revolutie, was de oud-illegale Orde Dienst (OD), waarvan de chef-staf sedert 1942 was jhr. P. J. Six. De OD was onder de oorlog ten dele gevormd uit oud-kader van het Nederlandse leger en oud-BVL-ers, alsook uit personen uit allerlei Oranjeclubs en Burgerwachten. Six zag als doel van de OD het uitoefenen van het militair gezag in Nederland, na het vertrek van de Duitsers, op basis van de bestaande staat van beleg om daarmee in het land wanorde en dus de mogelijkheid van een tweede '1918' – nu van de kant van de communisten – te voorkomen. De denkbeelden van de OD-leiding over een gewenst autoritair (OD-) bewind, zonder parlement en politieke partijen, gedurende enige tijd na de oorlog, stuitte op verzet van de voorzitter van de vroegere SDAP, Koos Vorrink, die alleen de vrees voor het communisme met de OD-leiding deelde, en van de Parool- en Vrij-Nederland-groepen en de Raad van Verzet, die de pretenties van de OD onjuist vonden. Het Nationaal Comité, samengesteld uit de oude politieke partijen RKSP, ARP, SDAP (Vorrink), wenste machtiging van 'Londen' om als burgerlijk bewind na de bevrijding te kunnen optreden. De regering in Londen koos noch voor Six noch voor een burgerlijk overgangsbestuur, maar liet vanaf de zomer 1943 weten dat er een apart Militair Gezag (MG) zou komen, waarin de OD desnoods als hulppolitiekorps kon worden geïncorporeerd. Six meende echter dat Londen onvoldoende de gevaren voor een vacuüm na de bevrijding onderkende en verzuimde zijn gewestelijke commandanten op de hoogte te stellen van de onderschikking van de OD aan het MG. Bij de bevrijding van het Zuiden ontstonden er derhalve soms incidenten tussen MG en OD-groepen, die hier en daar als overgangsgezag optraden, arrestaties verrichtten en eigen personeel gingen recrutereren. Aan de andere kant was het ook soms gelukt met OD-groepen tot samenwerking te komen, door een aantal OD-ers in de organen van het MG op te nemen. Deze vorm van pacifi-

catie werd vooral toegepast door de hoogste MG-man – militair commissaris – in Brabant, ir. J. B. G. M. Ridder De van der Schueren, afstammeling uit een katholieke patriciërsfamilie en tot 1944 directeur van British ENKA. In geheel Brabant liet De van der Schueren zich met OD-ers in zijn gevolg zien. Toen de regering in 1947 een uitweg zocht uit de problemen door het grote aanbod van allerlei vrijwilligers die het land tegen een vijand wilden beschermen, werd vanzelfsprekend een beroep gedaan op De van der Schueren om iets te bedenken om de groepen te vriend te houden zonder dat de overheid daar last van zou krijgen.⁴ Aangezien de OD vooral door de haar toegeschreven bedoelingen en door de controverse over de gezagsuitoefening bij een groot deel van de linkerzijde werd gewantwoord als een mogelijk rechts bolwerk, heeft de naoorlogse overheid terwille ook van de politieke vrede zich slechts bereid getoond hulp van oud-OD-ers aan het wettig gezag te willen accepteren, mits dit volkomen onderworpen was aan het direct bevel van de overheid.

Toen vanuit de groepen van Duymaer en Six stemmen opgingen om door middel van vrijwilligerskorpsen het wettig gezag te steunen en een tegenwicht te bieden aan (wellicht gewapende) oud-illegale CPN-groepen, nam het eerste na-oorlogse kabinet Schermerhorn-Drees (1945-1946) dan ook het standpunt in dat er geen sprake kon zijn van heroprichting van de BVL of toelating van andere vrijwillige korpsen. De direct betrokken ministers – premier Schermerhorn, Beel van Binnenlandse Zaken en Meynen van Oorlog – waren het er over eens dat dergelijke organisaties vroeg of laat toch de neiging hadden zich aan het wettig gezag te onttrekken, waardoor extremisten van allerlei richting op hun beurt reden zouden krijgen zelf korpsen te formeren. De ordehandhaving diende daarom met klem bij het wettig gezag te blijven. Ook een niet-gewapende vrijwillige dienst, bedoeld om bij stakingen te worden ingezet, zoals de BVL die had gekend, achtte het kabinet in de na-oorlogse verhoudingen heilloos. Vooral W. Drees (SDAP/PvdA), minister van Sociale Zaken, heeft zich fel gekant tegen elke vorm van terugkeer van de BVL. Hij vreesde enorme politieke tegenstellingen in het land als men aan de wens van de vrijwilligers zou toegeven.⁵ De havenstakingen van 1946, door de CPN-beïnvloede vakbeweging uitgelokt, hebben in dit kabinetsbeleid geen verandering gebracht. De inzet van enkele militaire eenheden bleek afdoende. Verder had dit kabinet de gemeente- en rijkspolitie, na de zuivering, ten opzichte van de vooroorlogse situatie versterkt, waardoor twijfel over gezagshandhaving en gedachten over de noodzaak tot vrijwillige hulp aan het gezag vanuit de burgerij konden worden tegengegaan. De enige vorm van vrijwillige steun aan het gezag die dit kabinet bewust heeft toegestaan, is de vrijwillige hulppolitie in Amsterdam geweest, een initiatief dat voortkwam uit een plaatselijke SDAP-verzetsgroep en waarmede zowel Vorrink als Drees bemoeienis hebben gehad. Dit Korps Vrijwillige Politie startte op 7 januari 1946 met 60 man, welke indi-

vidueel in dienst waren bij de politie en daar hun bevelen kregen. Het korps zorgde slechts voor de opleiding en mocht niet als afzonderlijk korps optreden.⁶ Het Amsterdamse model heeft later een grote rol gespeeld bij het uitdenken van wegen om gezagsgetrouwe vrijwilligers bij de ordehandhaving te betrekken. Het lijkt er dus op dat Drees niet zozeer bezwaar had tegen een of andere vorm van vrijwillige ondersteuning van het gezag op bepaalde bedreigde plaatsen – namelijk daar waar de communisten een zeker gewicht in de schaal konden leggen –, maar wel tegen een bepaald soort lieden die zich hiervoor kwamen aanmelden vanuit de oude BVL, de OD of daarmee verwante groepen, omdat hun politieke opvattingen weleens konden verhinderen steun te blijven verlenen aan een wettig gezag, waarvan de socialisten deel uitmaakten. Het jaar 1946 zou Drees in deze argwaan bevestigen.

Het KVP-PvdA-kabinet Beel (1946-1948) kreeg volop met het probleem van de vrijwilligerskorpsen te maken, doordat de verkiezingsuitslagen voor honderden gezagsgetrouwen aanleiding zijn geweest om clubjes te vormen voor het uitdenken van hulp aan het bedreigd geachte gezag en doordat al die clubjes én de BVL én de OD een steeds groter gevaar voor de openbare orde zouden kunnen vormen naarmate het beleid op voorzichtige veranderingen van het bestel in Nederland uit was. De gezagsgetrouwen waren geschokt door de uitslagen van de eerste na-oorlogse verkiezingen voor de Tweede Kamer op 17 mei 1946, voor de Provinciale Staten op 29 mei en voor de Gemeenteraden op 26 juli. Alle uitslagen wezen op een versterkte positie van de CPN, landelijk ruim 10% en plaatselijk wel meer (Amsterdam 32%; Rotterdam 19,5%). Het succes van de CPN was overigens slechts tijdelijk, want vanaf de vervroegde verkiezingen van 1948 moesten de communisten terrein prijsgeven, 8% in 1948 tot 4% in 1956.⁷

Na deze verkiezingen van 1946 meldde zich als eerste vrijwilligersgroep de Haagse Burgerwacht aan, met het verzoek om kleding en wapens om het land tegen het rode gevaar te beschermen. De regering wees dit verzoek kortweg af. Op 23 juli zond de Organisatie van Algemene Nationale Hulp een brief aan de nieuwe premier dr. L. J. M. Beel (KVP), tevens minister van Binnenlandse Zaken (tot september 1947), waarin werd gewezen op de ontbindende elementen in het land en op de noodzaak de rechtsstaat met hulp van een machtsapparaat te verdedigen. De redenering van deze groep, waarvan de leiding berustte bij de officier-fiscaal te Leeuwarden, mr. E. P. van Iperen, was dat het leger nog in zijn geheel moest worden opgebouwd en een taak zou krijgen in Indië. De ordehandhaving zou dan helemaal van de politie afhangen. Daarom werd van de regering steun gevraagd voor het streven dat bij veel personen zou leven om vrijwillig te helpen bij het tegengaan van nationaal-onverantwoorde stakingen, bij het indammen van oproer en burgeroorlog, ter verdediging van de grondwettige regeringsvorm en de opbouw en consolidatie van de maat-

schappelijke-economische constellatie van het rijk in Europa. Vervolgens richtte zich in oktober 1946 de Actiegroep Nationale Wacht uit Apeldoorn tot Beel om eveneens als vrijwillige organisatie te mogen worden betrokken in de bescherming van land en volk. Voorzitter van deze groep was J. K. van der Schaaff, accountant en secretaris G. W. Eisma, bedrijfsadviseur, terwijl verder in dit bestuur zitting hadden een notaris, een procuratiehouder, een wetenschappelijk assistent, een majoor en een krantendirecteur (Boerrigter van De Tijd). Deze groep wilde chaos en immoraliteit bestrijden door verantwoordelijkheidsgevoel, gemeenschapszin en eerlijkheid voorop te stellen. Daarnaast wilde de groep steun verlenen bij het breken van stakingen, die tegen de regering en het algemeen belang waren gericht, bij de vorming van hulppolitie en het organiseren van een luchtwachtkorps. Zowel de groep-Van Iperen als de groep-Van der Schaaff hadden wortels in de voormalige illegaliteit.⁸

De besturen van Algemene Nationale Hulp en de Actiegroep Nationale Wacht werden uitgenodigd voor een gesprek op het Departement van Binnenlandse Zaken, waar zij door de chef van de afdeling Openbare Orde en Veiligheid, mr. F. R. Mijnlieff, op 22 oktober en 4 november 1946 in gehoor werden ontvangen. Mijnlieff, die het beleid ten opzichte van de gezagsgetrouwen tot de oprichting van het NISWG goeddeels zou uittekenen, ried zijn superieur, Beel, aan niet op de wensen van deze groepen in te gaan, onder verwijzing naar de argumentatie van het vorig kabinet. Hoewel Mijnlieff de groep-Van der Schaaff niet zo gevaarlijk achtte voor de openbare orde, bleven de bezwaren tegen de particuliere korpsen volgens hem recht overeind. Beel deelde deze visie, temeer omdat zich inmiddels een groep had aangediend, waarvan wel degelijk een zeker gevaar voor de openbare orde kon uitgaan, namelijk het Nationaal Verbond onder leiding van een zekere Van Mackelenbergh. Dit Verbond was een bundeling van een groot aantal BVL-ers en OD-ers, dat officieel slechts de oprichting van een aantal schutterijen beoogde, maar waarvan Mijnlieff aannam dat ondergronds werd gestreefd naar een weerkorps. Achter dit Verbond was namelijk als brein ontdekt de al eerder genoemde OD-chef-staf Six, wiens invloed en portuur door de overheid niet onderschat werden. De OD scheen in een nieuwe gedaante te worden voortgezet. Het bestuur van dit Verbond was opgetuigd met een tweetal provinciale gedeputeerden, met de hoofdaalmoezenier (Goossens), een burgemeester (De Casembroot) en Van Iperen van de Algemene Nationale Hulp.⁹

De regering en de gezagsgetrouwen (eind 1946)

Juist de omvang en de toegeschreven bedoelingen van het Nationaal Verbond brachten Binnenlandse Zaken er toe te zorgen dat in de najaarsdebatten in het parlement eind 1946, toen de begrotingen voor het eerst na de bevrijding aan

de orde kwamen, de regering uitdrukkelijk stelling zou nemen tegen de vorming van paramilitaire groepen. Op Binnenlandse Zaken was men er van overtuigd dat Six en de zijnen illegale acties zouden uitvoeren tegen de communisten, als het daarbij al zou blijven. Beel verklaarde daarom dat de regering een krachtige gezagshandhaving zou bevorderen en dat de politie volop voor haar taak berekend was. De minister van Oorlog, A. H. J. L. Fiévez (KVP), ging niet in op het voorstel van een aantal Kamerleden in het Voorlopig Verslag op zijn begroting voor 1947 om de BVL weer op te richten.¹⁰ Fiévez antwoordde dat in een geordend staatsbestel buiten de gewapende macht geen andere formaties behoren te bestaan, zelfs niet 'wanneer deze verklaren zich onvoorwaardelijk achter de regering te stellen'. De overheid zou dan immers afhankelijk worden van de daarin georganiseerde stromingen uit de bevolking. Hoezeer hij ook waardering had voor hetgeen door de vrijwilligers weten.

Roosjen, ARP-Tweede Kamer-lid en BVL-bestuurslid, verzette zich tegen dit regeringsstandpunt. Hij vroeg om onverwijld herstel van de BVL en droeg het Landstormlied voor, waarin gesproken werd over het scharen om Neêrlands troon, het bewaren van trom en vlag, tot heil van de burgerij, het vaderland en de maatschappij. Volgens Roosjen was de BVL na 1945 harder nodig dan in 1918. De defensiespecialist van de PvdA in de Tweede Kamer, Vorrink, stelde zich achter de regering. Hoogstens zag hij mogelijkheden voor de instelling van korpsen hulppolitie, zoals in Amsterdam – met medewerking van Vorrink – was gebeurd.¹¹ Ook in de Eerste Kamer verzette de PvdA zich tegen de vrijwilligersorganisatie. Donkersloot verklaarde dat een dergelijk korps altijd toegankelijk zou zijn voor bepaalde politieke overwegingen, welke ook aan de oorsprong van de BVL ten grondslag hadden gelegen. Ook het CHU-Eerste Kamerlid Vixseboxe voelde weinig voor een heroprichting van de BVL, omdat hij elke tegenstelling tussen de BVL en het gewone leger wilde vermijden. Volgens hem zou men door een apart korps voor ordehandhaving suggereren dat het leger niet geheel betrouwbaar was.¹²

Dat regering en de overgrote meerderheid van het parlement het gelijk aan hun zijde hadden toen zij de oprichting van para-militaire hulpkorpsen afwezen, bleek door de gebeurtenissen rond de Indië-kwestie in het najaar 1946. Door de sluiting van het Akkoord van Linggadjati begin november 1946 had Nederland de facto het gezag van de Republiek Indonesia over Java en Sumatra erkend. Dit Akkoord heeft de gemoederen in een aantal gezagsgetrouwe en christelijke kringen hevig in beroering gebracht. Niet alleen officiële vertegenwoordigers van de steun aan het gezag zoals de militaire bevelhebbers Kruls en Helfrich toonden zich ostentatief ontevreden over het regeringsbeleid door hun beklag te doen bij het Staatshoofd, maar ook vooraanstaande figuren uit de reeds genoemde organisaties tot hulp aan het wettig gezag, zoals

Duymaer van Twist en de oud-commandant veldleger, en van de OD, lt. gen. b.d. jhr. W. Roëll, bestuurslid van het Nationaal Verbond van Six, waren te vinden onder diegenen die in manifesten tegen het gesloten Akkoord protesteerden. Het Nationaal Verbond verhief als geheel zijn stem per telegram. Roëll riep voor de AVRO op 12 december 1946 op tot het uiterste verzet tegen het Akkoord, desnoods 'ondergronds'.¹³ Dergelijke ideeën konden bloeien in de zeer gespannen politieke atmosfeer, waartoe de beschuldiging van de oppositionele ARP, dat de regering met het Akkoord grondwetsschennis had gepleegd, niet weinig had bijgedragen.

Tegen deze achtergrond is het te begrijpen dat de regering er niet over dacht om de BVL, waar de ARP zich zo druk voor maakte, het Nationaal Verbond of welke andere vrijwilligersorganisatie dan ook toe te staan wapens te dragen ter bescherming van het gezag. Aan de andere kant heeft Beel, naar aanleiding van de gebeurtenissen in het najaar 1946, wel naar middelen gezocht om de onrust bij al deze groepjes gezagsgetrouwen weg te nemen. Als de overheid er in zou slagen al deze groepen te bundelen en te mobiliseren tegen een of ander mogelijk gevaar, kon de energie – en de her en der nog verborgen en uit de oorlogstijd daterende wapens – van de diverse clubs zich niet meer tegen de regering richten. Nu dit kabinet nog voor belangrijke en ingrijpende wetgeving en beslissingen stond, zowel met betrekking tot Nederland als tot Indië, moest zo snel mogelijk aan een potentiële verzetshaard ter rechterzijde een einde worden gemaakt.¹⁴

De spin weeft een web: de commissie-De van der Schueren (1947)

Eind februari 1947 kregen alle Commissarissen van de Koningin en de burgemeesters van de 9 grootste steden in het land een brief van Beel, waarin het vraagstuk van de vrijwillige hulpkorpsen werd uiteengezet. Beel herhaalde hierin het al eerder genoemde regeringsstandpunt dat heroprichting van de BVL ongewenst was. Er was echter geen bezwaar tegen niet in korps-verband optredende hulppolitie. Beel wilde graag de mening van de aangeschreven personen over dit voorstel weten. De reacties waren weinig bemoedigend. De CvK's van Groningen en Friesland lieten weten – na overleg met de politieautoriteiten in hun provincies – dat er eigenlijk geen behoefte bestond aan hulppolitie. Als men vrijwillige steun aan het gezag wilde organiseren, leek het deze bestuurders beter dit breder op te zetten. Ook de andere reacties gingen deze kant op.

Naar aanleiding van deze reacties werd op Binnenlandse Zaken ten behoeve van de ministerraad een nota opgesteld, gedateerd op 9 april 1947. Hierin werd onomwonden gesteld dat er in het land na 1945 door rechts georiënteer-

de groepen aandrang was uitgeoefend om te komen tot gewapende burgerwachten, waartegen Beel zich principieel had verzet.¹⁵ Beel somde vervolgens op hoe hij de politie op sterkte had gebracht en ook beter had gesalarieerd, zodat het gezag kon rekenen op een goed en gemotiveerd korps. Toch wilde Beel iets aan die aandrang van 'rechts' gaan doen, omdat hij vreesde dat anders die groepen ondergronds gingen werken. Men moest dat 'met beleid opvangen en in goede banen leiden'. Het goede voorbeeld voor hem was de Amsterdamse vrijwillige politie. Het probleem voor Beel was echter dat er vooral op het platteland veel gezagsgetrouwe vrijwilligers waren, terwijl juist daar weinig behoefte aan hulppolitie bestond. Daarom stelde Beel voor een brede commissie in het leven te roepen, bestaande uit vertegenwoordigers van allerlei vrijwilligersorganisaties, om voorstellen tot oplossing van het vraagstuk uit te werken. De ministerraad ging met dit plan akkoord. Als voorzitter van de commissie werd aangezocht de in 1946 tot Commissaris van de Koningin in Overijssel benoemde De van der Schueren, die een goede naam had verworven als militair commissaris in Brabant, belangstelling had voor politie- en veiligheidsvraagstukken en geacht werd vrij te staan tegenover de oude illegaliteit. In de commissie, die goeddeels in juni 1947 rond was, waren de groepen Van Iperen en Van der Schaaff door hun voorzitters vertegenwoordigd, het Nationaal Verbond door Six en aalmoezenier Goossens, de oud-illegalen als zodanig door L. Scheepstra, terwijl verder de Centrale Veiligheidsdienst, het Korps Marechaussee, de Rijkspolitie, de Generale Staf, de procureurs-fiscaal, het burgemeesterskorps en het departement van Binnenlandse Zaken waren vertegenwoordigd.¹⁶ De BVL was niet uitgenodigd voor deze commissie, omdat de BVL zonder meer terugkeer als vrijwilligersleger opeiste en niet wenste te praten over andere vormen van hulp aan het wettig gezag. Binnenlandse Zaken ging er van uit dat een groot aantal BVL-ers te vinden waren in de wél uitgenodigde vrijwilligersgroepen. Als er eenmaal overeenstemming met deze groepen was bereikt, was de BVL als organisatie min of meer buiten spel gemanoeuvreerd. Pas in 1948 zouden de overheid én de BVL door de omstandigheden gedwongen worden toch met elkaar te gaan praten.

De eerste vergadering van de commissie vond plaats op 23 juli 1947. De van der Schueren kwam met het plan om een plaatselijke hulppolitie op te zetten en een onbewapende technische noodhulp voor het gehele land. Dit voorstel kon geen genade vinden bij de vrijwilligersgroepen. Vooral Six toonde zich in zijn wiek geschoten. Hij wenste alleen steun aan het wettig gezag te verlenen als er wapens kwamen: 'zoveel wapens, zoveel mensen'. Van Iperen viel Six bij en zette uiteen hoe goed de linkse extremisten in het land bewapend waren. De van der Schueren en Mijnlieff wezen er echter op dat er eerst een organisatievorm moest worden gevonden alvorens over wapens te gaan praten. Zij waren ook niet zo erg ingenomen met het voorstel van de vertegenwoordig-

ger van de Generale Staf om een vrijwilligersreserve voor het leger in het leven te roepen. De van der Schueren wilde alles vermijden wat op een heropruchting van de BVL leek; Mijnlieff was als oud-illegaal niet onder de indruk van de verhalen van Six c.s. over het wapenbezit bij de communisten en hechte evenmin geloof aan de beweringen over de aantallen vrijwilligers.

De vrijwilligersgroepen zijn met geen enkel voorstel akkoord gegaan, ook niet met de legerreserve, welke hen geen kans gaf tot het tonen van een 'eigen gezicht' en hen afhankelijk zou maken van de toelatingseisen en de discipline van het gewone leger. Op de vervolvergadering van 27 september 1947 legde Van der Schaaff dan ook namens alle groepen een verklaring af, waarin hij het grote goed van de vrijwillige hulp uit de bevolking onderstreepte en er voor waarschuwde dat bij slechte opvang hiervan de ontstane organisaties zich aan de controle van de regering zouden onttrekken. Hij wees de hulppolitie daarom als een te beperkte doelstelling af. Een eigen reservelegerformatie en een economische hulpdienst (voor stakingen) was het minimum dat de groepen eisten. De vertegenwoordigers van Binnenlandse Zaken voelden hiervoor niets, omdat hiermede toch de vooroorlogse verhoudingen dreigden te worden hersteld, nu met een anti-communistische ondertoon. Van Iperen vroeg of de regering eigenlijk wel een hulporganisatie wilde. Binnenlandse Zaken had namelijk ook al laten weten dat de burgerlijke verdediging in geval van oorlog of rampen buiten het werk van de commissie-De van der Schueren moest worden gehouden, omdat men die verdediging niet wilde laten mislukken door er een bepaalde politieke kleur aan te geven; een communist kon immers een prima EHBO'er zijn. Maar als het leger zelf wel zou bepalen hoe de legerreserve zou worden opgezet en ook was vastgesteld dat de hulppolitie nooit in getal de beroepspolitie mocht overtreffen; wat konden die gezagsvrijwilligers dan nog doen? De van der Schueren sprak wel fraai van een reservoir aan krachten dat aan de overheid ter beschikking was gesteld, maar voor de vrijwilligersgroepen hadden de vergaderingen weinig opgeleverd.

De van der Schuerens plan om de gezagsvrijwilligers zonder eigen korpsverband ergens onder te brengen scheen dan ook voorlopig mislukt te zijn. De vrijwilligers hadden wel de vrees voor communistisch klandestien wapenbezit – dat afkomstig zou zijn uit de wapendroppings onder de oorlog – in Amsterdam en elders uitgespeeld, welke vrees ook wel hier en daar op Justitie en Oorlog leefde; bewijzen voor dat wapenbezit hadden zij niet geleverd. Dit maakte het eenvoudiger voor de betrokken ambtenaren van Binnenlandse Zaken hun visie, dat de vrijwilligers gezien hun houding in het overleg en hun daar ten toon gespreide wapenbelustheid niet te vertrouwen waren en de openbare orde in Nederland zouden gaan verstoren, te doen prevaleren. Achter deze visie stond bovendien het gezag van Beel en Drees. De vertegenwoordigers van de overheid in het overleg hielden dan ook vast aan het eenmaal door de

regering ingenomen standpunt, dat door Fiévez in de Tweede Kamer eind 1947 nog eens werd herhaald: geen terugkeer van de BVL of de Burgerwachten; geen aparte organisatie naast het leger.¹⁷

Het eindrapport van de commissie-De van der Schueren van 10 maart 1948 zag dan ook geen andere mogelijkheid voor de vrijwilligers dan te dienen als reserves bij het bestaande gezagsapparaat en als kern van een civiele hulpdienst voor het verzorgen van het verkeer en het onderhouden van vitale bedrijven in geval van stakingen. Het rapport klaagde over de weinig tegemoetkomende houding van de overheid en voorspelde dat de vrijwilligers slechts een gering enthousiasme zouden tonen om dienst te nemen als reservist. Toen het rapport verscheen was echter de politieke situatie drastisch gewijzigd, waardoor de regering ietwat op haar standpunt ten opzichte van de gezagsgetrouwen kon terugkomen en deze vrijwilligers eerder bereid waren een samenwerkingsverband op basis van wederzijdse concessies aan te gaan met de wettige overheid, want zo'n kans kon zich wel eens geen tweede keer voordoen. Niet alle dagen dreigt er revolutie en zeker niet in Nederland.

Het wettig gezag wordt tegen de rode vloedgolf geschraagd (1948)

De al in de Inleiding aangestipte politieke beroeringen in West-Europa, met als hoogtepunt de communistische staatsgreep in Tsjechoslowakije (februari 1948), hebben de ontwikkelingen rond de organisatie van de vrijwillige steun aan het gezag versneld. De overheid heeft getracht snel tot formatie van reserve-eenheden over te gaan, voordat vanuit de vrijwilligersgroepen acties zouden komen om het land te gaan beschermen en aanvankelijk ook zonder deze groepen een platform tot propaganda voor hun doeleinden te gunnen. De regering wilde het liefst alles in eigen hand houden.

De nieuwe minister van Binnenlandse Zaken, die Beel sedert 15 september 1947 in staat stelde zich geheel aan het premierschap te wijden, Witteman, liet ten behoeve van de ministerraad een nota opstellen in februari 1948 over het formeren van reservepolitie, reservegrensbewaking (marechaussee) en een reserveleger (nationale garde). Hiermede wilde de minister ten dele aan de wensen van de gezagsgetrouwen tegemoet komen. Drees, tweede man in dit kabinet, had echter bezwaren tegen de vorming van het reserveleger, dat hem te veel aan de BVL deed denken. Witteman liet daarop alles vallen behalve de reservepolitie, waarmede het kabinet kon instemmen. Begin maart 1948 kregen daarop alle CvK's in de provincies te horen dat de regering besloten had tot aanvulling van het gezagsapparaat met vrijwilligers, teneinde het goedwillend deel der natie – aldus dit schrijven – in staat te stellen individu, gezin, kerk en het democratisch staatsbestel te verdedigen. De recruitering zou lopen

via de burgemeester in overleg met de politiechef, terwijl voor de rijkspolitie de groepscommandant, gehoord de burgemeester van de plaats van inwoning van de vrijwilliger, de eindbeslissing zou nemen. Een soortgelijke constructie is ook toegepast voor de Nationale Reserve, die eind maart 1948 werd aangekondigd, waarbij de militaire autoriteiten beslisten na het ingewonnen (verplichte) advies van de burgemeester. De vrijwilligers moesten verklaren geen lid te zijn (geweest) van de CPN of een daarmee verwante organisatie. Een verbintenisacte, welke onder meer ontslag toestand bij niet voldoen aan de verplichtingen en 'uit landsbelang', was de basis voor de aanstelling. Op 12 maart 1948 volgde de officiële regeringsmededeling aan de Nederlandse pers van deze beslissing, waarbij werd bekend gemaakt dat de rijkspolitie ongeveer 10.000 man extra zou krijgen en de gemeentepolitie 17.000, hetgeen neerkwam op een verdubbeling van het vaste personeel. Er zouden geen aparte korpsverbanden mogen worden geformeerd. Vanaf deze 12e maart konden gezagsgetrouwe Nederlanders, die ofwel de dienstplicht hadden vervuld en aldaar uit de reserves waren ontslagen, ofwel niet militair dienstplichtig waren, zich op het gemeentehuis voor vrijwillige dienst aanmelden.¹⁸

Uit alles bleek dat de regering de vrijwilligersorganisaties voor wilde zijn, want de besluiten waren wat gehaast genomen. De leden van de commissie-De van der Schueren waren in de uiteindelijke besluiten niet gekend, terwijl ook op geen stukken na materiaal voorhanden was om de reservisten uit te rusten en te trainen. Nederland had het geld niet om uniformstof of wapens voor deze reservisten te kopen; het had zelfs geen munitie genoeg voor de pistolen van de beroepspolitie, want die was tot begin 1948 geleverd door Tsjechoslowakije en daaraan was nu een einde gekomen.¹⁹ Waarschijnlijk zou de regering er nog wel in geslaagd zijn de BVL en de andere groepen buiten spel te zetten en de reserveformaties na enige tijd werkelijk te laten optreden, ware het niet dat in de regeringsmededeling van 12 maart uitdrukkelijk een beroep was gedaan op de oud-leden van de BVL en andere groepen om de openbare veiligheid te steunen en de reservepolitie aan te bevelen bij hun achterban. De BVL zag haar kans schoon alsnog invloed op de gebeurtenissen te verwerven. BVL-voorzitter Duymaer van Twist verkondigde luid dat de regeringsmaatregelen onvoldoende waren ter beveiliging van het land, omdat bijvoorbeeld de bewaking van spoorwegen zeer veel mensen zou vergen en de regering daarvoor geen voorzieningen had getroffen. Het kabinet moest nu wel erkennen dat de BVL en de rest op de een of andere manier moest worden ingeschakeld in een soort militiedienst en bij de propaganda, omdat anders de verwijten van de BVL in de onzekere situatie van dat moment voor de regering verkeerd konden uitpakken. Hoewel het bestuur van zijn partij zich juist achter het plan voor de reservepolitie had gesteld om de BVL overbodig te maken, kwam Drees nu toch met het voorstel om de BVL tegemoet te komen door een

militie in het leven te roepen die vitale bedrijven bij stakingen aan de gang moest houden. Hij had daarbij vooral het oog op de situatie in Amsterdam, waar de communisten de zaak plat konden gooien. Korte tijd later heeft het kabinet dit plan-Drees laten vallen, omdat een organisatie van stakingsbrekers – hoezeer ook gecamoufleerd door opnemings in het leger – te veel spanningen zou oproepen. Vervolgens is het kabinet meegegaan in het idee van Fiévez om dan toch maar een nationale reserve voor het leger te vormen. Het Nederlandse leger stond immers in Indië en in Nederland waren voor ernstige rellen alleen instructiekader en dienstplichtigen met eerste oefening beschikbaar. Zijn ontwerp om aparte gekazerneerde gezagsbataljons op te richten werd echter vooral door Drees' toedoen van tafel geveegd. Bij de havenstakingen van 1946 waren er minder troepen en politie beschikbaar geweest dan in 1948 en in 1946 had de regering het ook gehouden; Drees vond votering van geld voor deze bataljons onzin, waarin het kabinet hem in meerderheid volgde op 15 maart 1948. Het ging tenslotte maar om een reserve die de BVL en andere groepen de wind uit de zeilen moest nemen, waarbij verhoging van de veiligheid was meegenomen.²⁰

Dat weinig serieuze militaire overwegingen aan de instelling van een legerreserve ten grondslag hebben gelegen, blijkt uit de uitrustingsproblemen. Er werd een voorraad Engelse dumpgeweren aangeschaft; de munitie zou later worden aangevoerd uit Indië. In juni 1948 kwam een voorstel tot wijziging van de begroting voor Oorlog voor 1948 in behandeling in het kabinet. Er werd 33 miljoen gulden extra gevraagd, wat de meeste kabinetsleden te veel vonden. Drees vond het onaanvaardbaar, omdat al op sociaal gebied moest worden bezuinigd in dat moeilijke jaar. De doorslag gaf het 'neen' van Lieftinck (Financiën). Bij nadere analyse bleek dat Oorlog had overdreven en op een reserve mikte van 30.000 man, wat het kabinet te hoog gegrepen vond. Ook de cijfers voor de reservepolitie heeft het kabinet lager gesteld. De gevaren in het land kunnen nooit erg groot zijn geweest, als men zo weinig financiële ruimte aan die reserveformaties heeft willen geven.²¹

De officiële bekendmaking van de regeringsplannen voor een Nationale Reserve en een Reserve-Marechaussee geschiedde op 25 maart 1948. Deze reserves zouden ingevoegd worden in de bestaande legerorganisatie. Bedoeling van de reserves was vooral om in voorkomende gevallen militaire bijstand te vervullen (b.v. bewaking van gebouwen) of militairen te kunnen vervangen die dan elders konden worden ingezet (vervanging van de marechaussee aan de grens door reserves). Kort daarna, op 1 april 1948, kon de Eerste Kamer, bij gelegenheid van de verlate behandeling van de Oorlogsbegroting-1948, zich over deze plannen uitspreken. Algra (ARP) betreunde de uitschakeling van de BVL, maar was verheugd dat er een Nationale Reserve was gekomen. Evenzo de liberaal Zegering Hadders. Wel hoopte Algra dat er een weg kon worden

onderscheiding beperkt zou blijven; een helm kon er ook wel van af.²²

gevonden om de gedachte tot vrijwillige steun aan het gezag te kunnen uitdragen. Uiteraard keurde de communist Brandenburg de hele reservegedachte af. Militair stelde volgens hem zo'n Nationale Reserve niets voor, zodat de bedoeling slechts kon zijn deze formatie in te zetten tegen de eigen bevolking ('Alleen tegen de oproermakers', interrompeerde Algra). Als men, zo voer Brandenburg voort, altijd van de rechterzijde had beweerd dat de communisten een onbeduidend groepje in het land vormden, waarom waren er dan zoveel reservisten nodig?²²

Op diezelfde 25e maart werd een vergadering gehouden tussen het BVL-bestuur en een deel van de commissie-De van der Schueren, op voorstel van minister Drees, om te trachten met de BVL tot een akkoord te komen op basis van hetgeen het kabinet al had laten aankondigen. Drees wilde duidelijk de BVL apaiseren en de mond snoeren. Duymaer en Roosjen hebben op deze vergadering voor het laatst getracht de eigen zelfstandige organisatie aan te bieden als middel tot bescherming van de staat, maar de voorzitter verklaarde dat zulks geen haalbare kaart was vanwege de controverse op dit punt met de socialisten. Men moest zich volgens De van der Schueren durven losmaken van het verleden en een standsorganisatie voor vrijwilligers vormen, welke propaganda kon voeren voor de reserve-organisaties en opkwam voor de belangen van de reservisten, zoals Algra ook diezelfde dag in de Eerste Kamer voorstelde. De van der Schueren kwam toen met het Nationaal Instituut Steun Wettig Gezag op de proppen, wat de BVL-bestuurders aanvankelijk maar een matig plan vonden. Toen men op 15 april 1948 weer bijeen kwam en De van der Schueren verslag deed van een onderhoud met de ministers Beel en Fiévez, die nog eens hadden verklaard dat de particuliere organisaties van het toneel moesten verdwijnen in ruil voor overheidssteun aan het nieuwe Nationale Instituut, wilde de BVL het overleg afbreken. De ommezwaai in de houding van de weerspannige BVL werd teweeg gebracht door een hooggeplaatste socialist, die op verzoek van de BVL aan de vergadering deelnam, namelijk de sedert 20 maart 1947 in functie getreden Commissaris van de Koningin in Utrecht, M. A. Reinalda. De BVL zag in Reinalda de oud-illegaal en steunpilaar van het gezag, die het symbool was van de veranderde opvattingen van de socialisten. Reinalda, die zeer goed wist dat hij op het laatste moment door de BVL er bij was gehaald met de bedoeling dat door deze geste de socialisten enige steun zouden geven aan de BVL-plannen, vertikte het echter om zich voor het karretje van de BVL te laten spannen en verklaarde onomwonden dat de tijd van de particuliere weerkorpsen voorbij was. Wél achtte Reinalda het juist om zich weerbaar te maken tegen het extremisme als er gevaar dreigde voor het vaderland. De BVL bleef daarop weinig anders over dan genoeg te nemen met het maximum wat bereikbaar was in de gegeven omstandigheden: het NISWG als propaganda-instituut en belangenorganisatie. De andere groepen

waren tevreden met de reserve-organisaties: hun organisatievorm was vermoedelijk – anders dan de BVL – te zwak om verdere concessies te kunnen afdwingen.²³

Eind april verscheen in de pers het bericht dat met instemming van de regering zich het NISWG had gevormd, dat zijn medewerking wilde verlenen aan de door de regering te vormen organen tot steun van het gezagsapparaat. Het NISGW zou zich landelijk, gewestelijk en plaatselijk organiseren. Uit de opsomming van namen van diegenen die in het toporgaan van het NISGW, de Nationale Commissie, zitting hadden genomen bleek dat alle hiervoor genoemde groepen alsook de Vereniging van Vrijwillig Politiepersoneel in het NISGW verenigd waren. Om een zo breed mogelijke ondersteuning uit de bevolking te verkrijgen waren vooraanstaande figuren uit de politiek, de vakbeweging en het openbaar bestuur in het toporgaan van het NISGW benoemd, waarbij de socialisten zwaar vertegenwoordigd waren. Op die manier werd de instemming van de socialisten met het NISGW onderstreept en gegarandeerd dat het anti-communistische pad niet zou worden verlegd in anti-socialistische richting. Zoals in 1918 het wettig gezag via de BVL werd geschraagd mede door een beroep te doen op de geëmancipeerde katholieken, zo werd nu in 1948 een beroep gedaan op de socialisten. Aldus werden E. Kupers, voorzitter van het NVV, de PvdA-Tweede Kamerleden E. Vermeer en J. Tuin, de (PvdA) burgemeester van Amersfoort, H. Molendijk, en de genoemde Reinalda in het NISGW-bestuur gehaald; voor de KVP nam het Tweede Kamerlid J. Maenen daarin zitting, voor de VVD partijvoorzitter Stikker, terwijl de ARP was vertegenwoordigd door de oud-BVL-bestuurders Roosjen en Duymaer van Twist. Het Dagelijks Bestuur van het NISGW kwam te bestaan uit De van der Schueren, voorzitter, Reinalda, vice-voorzitter, en G. W. Eisma (groep-Van der Schaaff), secretaris.²⁴

Op 3 mei 1948 maakte minister Witteman in zijn al eerder aangehaalde radiorede melding van de gevaren die Nederland bedreigden, van het regeringsbesluit reserveformaties in het leven te roepen en van de volledige samenwerking van alle groepen die steun wilden verlenen aan het wettig gezag binnen het NISGW. Dit NISGW moest de toetreding van vrijwilligers stimuleren, de overheid adviseren, de onderlinge band van de vrijwilligers verstevigen en hun sociale belangen behartigen. De reservisten zouden staan onder bevel van het bevoegde gezag. Van afzonderlijke studentekorpsen binnen de Nationale Reserve, 'waarin uitingen van klassentegenstellingen zouden kunnen worden gezien', zou geen sprake zijn, waarmede Witteman tegemoet kwam aan bezwaren van de PvdA en studentenorganisaties. Na aankondiging van wettelijke regelingen, die ook inderdaad in 1948 zijn verschenen, werden bijzonderheden bekend gemaakt over de aanmelding, oefening, betaling en sociale voorzieningen. Over de kleding werd opgemerkt dat deze voorlopig tot een armband als onderscheiding beperkt zou blijven; een helm kon er ook wel van af.²⁵

Naar de opheffing van het NISWG

De aandacht die het NISWG bij de oprichting had gekregen, heeft geen spectaculaire aanmeldingscijfers tot gevolg gehad. Al in het najaar 1948 gaf de minister van Binnenlandse Zaken toe dat de werving voor de reserves niet volgens plan verliep. CHU en ARP meenden dat dat kwam omdat het SWG niet en de BVL wèl onder de bevolking leefde; de PvdA echter zocht de fout in de moeizame overleg sfeer tussen de diverse groepen. Daarentegen zei het CPN-Tweede Kamerlid Haken dat de arbeidersklasse niets moest hebben van de burgerwachtmethoden van de socialisten en dat het NISWG roemloos ten onder zou gaan.²⁶ De ondergang van het NISWG is echter vooral een gevolg geweest van de overweging van de overheid dat het NISWG een tijdelijk probleem moest oplossen: beveiliging naar rechts en naar links.

De eerste consequentie van de houding van de overheid ten opzichte van het NISWG is geweest: laten wij maar zien wat er uit rolt, als het maar geen geld kost. Het constante geldgebrek is dan ook een van de grootste tegenslagen voor het NISWG geweest. Binnenlandse Zaken stelde voor 1948 60.000 gulden beschikbaar; Oorlog betaalde als vergoeding voor de propaganda voor de Nationale Reserve een gelijk bedrag, terwijl Justitie 50.000 gaf. Ook het bedrijfsleven betaalde wat, zoals in 1949 40.000. De wensen van het NISWG gingen in 1949 tot 7,5 ton, terwijl de overheid ook voor 1949 hetzelfde bedrag als voor 1948 uitkeerde. Het NISWG, dat het Engelse voorbeeld van de Home Guard voor ogen had, was hierover zeer verbolgen. Toen dan ook voor 1950 het overheidsbedrag niet verhoogd werd, dreigde het bestuur met aftreden. Binnenlandse Zaken zei 2,5 ton toe, maar trok dit weer in. Het dreigement van het NISWG om de hele zaak te liquideren – wat gezien de overheidsbemoeienis met de start kort tevoren een blamage zou zijn geweest en grote onrust bij de aangesloten groepen zou hebben veroorzaakt – bracht de staatssecretaris van Oorlog er toe ten gunste van het NISWG te interveniëren, waardoor het toegezegde bedrag door Oorlog werd betaald. De bedragen zijn daarna tot 1958 onveranderd gebleven.²⁷ Van de gewone begroting moest het NISWG wervingsfolders en bioscoopreclame laten maken, bijeenkomsten organiseren, het vanaf 1951 uitgegeven maandblad *De Vrijheid* verzorgen en een kleine staf onderhouden. Extra geld werd alleen verkregen voor de vervaardiging van de film *Weerbaar of dienstbaar*. Het totale propagandistenbestand van 13.000 man heeft gezorgd voor ongeveer 70.000 aanmeldingen voor de reserves. Een deel hiervan is aangenomen, waarvan de helft werkelijk oefende (ca. 20.000).²⁸ Tegenover de inspanningen van zoveel goedwillende Nederlanders waren de politici verplicht steun te belijden aan de idealen van het SWG. Zo hield premier Drees de feestredevoering op de landdag van SWG in 1950 te Dordrecht, nadat prins Bernhard de opgestelde reserveformaties had geïnspecteerd. Op de

landdag van 1952 in Rotterdam spraken minister Staf (Oorlog) en de Kamerleden Schouten (ARP), Romme (KVP) en Vorrink (PvdA). Inmiddels was toen al door de overheid de bijl gezet in het NISWG.

De tweede grote teleurstelling voor het NISWG was namelijk de afzonderlijke opzet van de propaganda voor de Bescherming Bevolking. Het NISWG was al in 1949 bij de regering met het plan gekomen om het gehele terrein van de beveiliging van het land onder te brengen in een staf civiele verdediging, waarvan SWG en de BB takken van dienst zouden vormen. De propaganda zou dan verzorgd worden door SWG. De ambtelijke commissie, die de in 1952 ingediende wetsontwerpen op de Burgerlijke Verdediging voorbereidde, wees dit plan van de hand. In februari 1952 werd een aparte Stichting tot bevordering van de BB opgericht.²⁹ Met lede ogen moest het NISWG vervolgens zien hoe deze Stichting BB meer geld en vooral – na de watersnoodramp van 1953 – veel meer vrijwilligers kreeg, namelijk 125.000 in enkele jaren tijds. Het SWG werd ronduit beconcurrereerd.

De derde oorzaak van de neergang van het NISWG was de poging van Oorlog na 1951 om van de Nationale Reserve af te komen. Oorlog en de politieautoriteiten wensten professioneel opgeleide, gedisciplineerde reservisten, die gemakkelijk konden worden ingezet. Aan deze eisen voldeden de reservisten van het SWG niet. Vooral bij de Nationale Reserve was het verloop te groot en moesten te veel personen, die waren goedgekeurd en toegelaten, uit de reserve worden gezet wegens het niet nakomen van de verplichtingen. De Nationale Reserve was geen succes.³⁰ Aangezien de meeste vrijwilligers wegens de beperkte plaatsingsmogelijkheden in de politiereserve bij de Nationale Reserve moesten worden ondergebracht, werd het NISWG vooral geïdentificeerd met deze Reserve. Het mislukken hiervan zou dan ook voor het SWG fatale gevolgen hebben. Hoewel de regering in 1951 tegemoet kwam aan een aantal wensen om de Nationale Reserve te redden, zoals het verzachten van de keuringseisen, het ruimer stellen van de leeftijd en het bevorderen van de rangdoorstroming, werd door Oorlog in datzelfde jaar de taak van de Reserve veranderd en in plaats van de inwendige ordehandhaving de territoriale verdediging tegen agressie van buitenaf voorop gesteld, waardoor hogere eisen moesten worden gesteld aan de reservisten. Geleidelijk aan begon minister Staf bij de behandeling van de Oorlogsbegroting steeds meer te klagen over de Reserve, die alleen geschikt scheen voor parades en schietwedstrijden en toch 9 miljoen per jaar kostte.³¹ De politiereserve, die de band met de eigen omgeving bewaarde en daar ook taken kreeg te vervullen zoals bij manifestaties, was beter gemotiveerd, maar ook hier liet de professionaliteit te wensen over.

Begin 1957 hakte minister Staf de knoop door en liet weten dat de 12.000 reservisten voor het leger over konden gaan naar de BB of de reservepolitie: hij had ze niet meer nodig.³² Het leger, aldus de minister in de Eerste Kamer

op 20 maart, had voldoende dienstplichtige reservisten en aan kernen van volksverzet met het oog op een bezetting was geen behoefte. Op 12 mei 1957 hield Roosjen hierover een interpellatie in de Tweede Kamer, waarin hij voorstelde om de reserves onder Binnenlandse Zaken te plaatsen als verlengstuk in vredestijd van het gezag van de burgemeester. Minister Struycken (Binnenlandse Zaken) vond dat de vrijwilligers efficiënter bij de BB konden worden ingezet; Staf meende dat de Reservegedachte niet bij de bevolking leefde. Nadat Vermeer (PvdA) het NISWG en de Reserve nog eens verdedigd had, was M. Bakker (CPN) het dit keer geheel met de regering eens. De anti-Sovjet-bataljons waren volgens hem geworden tot anti-Sovjet-glimwormen en het geheel een nationale sof. Tenslotte werd een motie-Roosjen aangenomen om met het NISWG te gaan praten.³³ Dit overleg is geen succes geworden, omdat het NISWG aan een bewapende reserve vasthield. In de Memorie van Antwoord van zijn departement kondigde Staf op 17 december 1957 aan dat de vrijwilligerskorpsen, die onder zijn departement vielen, in de loop van 1958 zouden worden opgeheven. Een dergelijk bericht had Staf ook aan het NISWG doorgegeven, tegelijk met de aankondiging van de minister van Binnenlandse Zaken dat de werving voor de politiereserves geheel door de politiediensten zou worden overgenomen. Het werd aan het bestuur van het NISWG overgelaten om zelf hieruit de conclusie te trekken. SWG-voorzitter De van der Schueren wilde echter eerst afwachten wat de interpellatie in de Tweede Kamer over de regeringsplannen, te houden door het KVP-Kamerlid (oud-verzetman in Limburg), J. M. Peters, op 24 april 1958 zou opleveren. Peters zag de volksweerbaarheidsgedachte in gevaar en stelde in zijn Kamerrede voor het NISWG om te zetten in een defensie-goodwill-centrum, waarvoor hij bijval kreeg van de socialist Vermeer, die de behandeling van het NISWG door de regering laakte. Staf hield echter vast aan de militaire beoordeling van de Reserve, die negatief was. Voor het NISWG zag hij geen taak meer. De Kamer legde zich tenslotte hierbij neer, nadat wel was toegezegd dat er een nieuwe reserve zou worden gevormd uit dienstplichtigen met groot verlot, die zich hiervoor zouden aanmelden.³⁴ Deze reserve zou aan hoge eisen moeten voldoen.

Op 14 mei 1958 kwam het bestuur van het NISWG bijeen om zich te beraden. Op 3 juni 1958 werd vervolgens unaniem besloten het Instituut op te heffen tegen 30 juni. De minister van Binnenlandse Zaken werd medegedeeld dat het NISWG geen slotzitting wenste te houden, dat lintjes niet op prijs werden gesteld en dat men het besluit van de regering betreunde. Op verzoek van het bestuur van het NISWG is daarom alleen een bedankbrief, ondertekend door Drees, gezonden aan de duizenden medewerkers en reservisten van het NISWG en afgedrukt in het laatste nummer van *De Vrijheid*.³⁵

Met de opheffing van het NISWG was een einde gekomen aan een traditie

vanaf de BVL van vrijwillige weerbaarheid tegen revolutionair geweld, dat eerst aan socialisten en daarna aan communisten werd toegeschreven. De naoorlogse reserveformaties onder het overkoepelende NISWG waren echter in werkelijkheid niet alleen bedoeld om een extreem links gevaar te beteugelen, maar veeleer om oud-illegalen en vroegere vrijwillige wapendragers af te houden van provocerende reacties op de politieke veranderingen in Nederland na 1945 onder het mom van steun aan het gezag. De regering heeft de eerste gelegenheid aangegrepen om deze vrijwilligers naar gereedliggende plannen in reserveformaties van bestaande staatsorganen onder te brengen en te doen samenwerken in een zodanige constructie, het NISWG, dat de regering het overzicht op de vrijwilligersgroepen behield en socialistische gevoeligheden konden worden ontzien. Ambtenaren van Binnenlandse Zaken, die aan de wieg van het NISWG hadden gestaan, vonden het hele NISWG een doodgeboren kind en de naamgeving dwaas, want slechts weinigen zouden in die tijd van wederopbouw door nationale samenwerking de idee hebben gehad dat het wettig gezag extra ondersteund moest worden. Toch heeft de regering er naar gestreefd het NISWG, zij het tegen geringe kosten, voort te laten bestaan, zolang daar behoefte aan was, de reserves enig aanwijsbaar nut hadden en de aangesloten groepen werden bezig gehouden. Aanvankelijk hebben ook enige duizenden vrijwilligers uit oprechte vaderlandsliefde hun vrije tijd aan de reserves gegeven. Toen de jaren verstreken, de animo onder de vrijwilligers verflauwde, de propaganda voor de SWG-idealen op groeiende scepsis onder de bevolking stuitte – er was een sterke NAVO en de CPN was electoraal vrijwel weggevaagd – en leger- en politieautoriteiten niets meer in die reserves zagen, konden het NISWG en de reserves-oude-stijl worden opgedoekt. Nu het wettig gezag in aller ogen voldoende gesteund was, werd het overheidsbeleid, dat er op gericht was geweest de vrijwilligersdrang in goede banen te leiden en te neutraliseren, met succes afgesloten. Zonder de ballast van de anti-communistische SWG-ideologie, die het noodzakelijk bindmiddel was geweest tussen de verschillende groepen en het doel van de activiteiten had aangegeven, konden de nieuwe reserveorganisaties voor leger en politie op professionele leest worden geschoeid. Van de oude oorlog (1940-1945) en de Koude Oorlog was met de opheffing van het NISWG een pagina omgeslagen.

Aantekeningen

1. Voor dit artikel kon worden gebruik gemaakt van een tiental mappen uit het archief van het Departement van Binnenlandse Zaken, Afd. Kabinet, Openbare Orde en Veiligheid 1945-1948 betreffende het NISWG. Voor de toegang tot dit archiefdeel ben ik de secretaris-generaal van genoemd departement, dr. A. J. Vis, zeer erkentelijk. Mevr. J. M. Poldervaart, afd. Kabinetsregistratie, betuigt ik mijn dank voor haar hulp bij het doorwerken van de archiefstukken. Voor zijn medewerking

door het geven van achtergrondinformatie bedank ik de oud-voorzitter van het NISWG, ir. J. B. G. M. Ridder De van der Schueren, alsook voor hun commentaar: dr. W. Drees, dr. L. de Jong, prof. mr. F. J. F. M. Duynstee (†), mr. S. Kloosterman en jhr. P. J. Six.

2. Intern werd deze zorg voor de veiligheid nog afgerond door het op 21 april 1948 ingediende wetsontwerp tot aanvulling van de provinciale en de gemeentewet met het oog op tussentijds ontslag van gedeputeerden en wethouders (Wet 15 juli 1948, I. 301) en het op 4 mei 1948 ingediende initiatiefvoorstel (vijf grote partijen met uitzondering van CPN) tot verandering van de grondwet (art. 195 a, thans 203) ter invoering van de burgerlijke uitzonderingstoestand (Wet 3 sept. 1948, I. 413) met de organieke wet van 23 juli 1952, Stbl. 361. Verder werden de communisten uit de vaste Kamercommissies voor Buitenlandse Zaken en Oorlog verwijderd op voorstel van de PvdA, 19 maart 1948. Voor het Verdrag van Brussel (West-Europese Unie, voorloper van NAVO), zie de parlementaire behandeling van het wetsontwerp tot goedkeuring van dit verdrag, nr. 774 HTK 1947-1948, wet 25 juni 1948, Stbl. I. 258.

3. J. C. van der Does, *Als 't moet, november 1918 en de Bijzonder Vrijwillige Landstorm*, 's-Gravenhage 1959; H. J. Scheffer, *November 1918*, Amsterdam 1968, spec. p. 144-148. De Landstormwet 1913 regelde, hetgeen al langer bestond, namelijk een vrijwillige legerreserve.

Op basis van de Wet op de Staat van Oorlog en Beleg van 1899 werden plaatselijke burgerwachten geformeerd onder 1914-1918, bedoeld tegen branden en lucht-aanvallen, in nov. 1918 evenwel tot een Bond geformeerd tegen de revolutie. Daarnaast kwam de BVL in nov. 1918 tot stand. In mei 1919 werd de Nationale Landstormcommissie ingesteld: voorzitter: lt.gen. L. F. Duymaer van Twist, en: prof. (V.U.) mr. P. A. Diepenhorst, Kamerleden J. R. Snoeck Henkemans (CHU), mr. A. A. Ridder van Rappard (Lib.), dr. L. N. Deckers (RKSP) en de inspecteur BVL. In 1945 bestond de Landstormcommissie (bestuur BVL) uit: Duymaer, N. de Jongh, lt.gen. b.d., mr. A. B. Roosjen (TK-lid ARP), H. J. P. van Heek (TK-lid CHU) en kol. J. J. Fens (later in 1949 Kamerlid KVP). Mgr. dr. H. A. Poels, de grote katholieke sociale voorman in Limburg, heeft in 1918 zich fel verzet tegen een socialistische revolutieopgave (Scheffer, p. 125). Poels werd voorzitter van de gewestelijke landstormcommissie in Limburg, waarvan Jos Maenen lid was. Maenen (KVP-Kamerlid sinds 1946) kwam in 1948 voor de katholieken in hoofdbestuur NISWG.

4. Voor Six en zijn OD: L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, wet ed., dl. 5 II, 's-Gravenhage 1975, p. 835-46, samenstelling OD 1940-1942; dl. 6 I, idem 1975, p. 183-186, biografie Six met denkbeelden; p. 196, Vorrink schreef illegale brochures over de gevaren van het bolsjewisme; dl. 7 II, idem 1976, p. 1091-1145, over spionage door OD op de Zwitserse contactweg Londen-Nederland; dl. 9 II, idem 1979, p. 1470-1509, Londen en OD; dl. 10 I, idem 1980, p. 96-100, over onduidelijkheid Londen tegenover OD over MG-invoering; p. 541-546 (dl. 10 II), De van der Schueren en de OD; teleurstelling OD; prins Bernhard en de OD.

Six (geb. 1895) heeft in een interview op 24 maart 1981 de reconstructie van zijn acties in dit verhaal niet geheel juist genoemd. Hij zou geen conflicten hebben gehad met de overheid en zijn acties zouden nimmer politieke lading hebben gehad. De van der Schueren (CvK) zou Six in mei 1946 al gevraagd hebben hoe steun kon worden verleend aan de overheid, wat in strijd is met het toenmalige kabinetsbeleid en dus onwaarschijnlijk. Six meende wel dat de CPN-verzetsgroepen (G. Wagenaar voorop) uit droppings (te)veel wapens hadden gekregen en deze niet aan het overige

verzet hadden doorgegeven, waarbij hij memoreerde dat Wagenaar hem in 1945 de vriendendienst (vanwege het verzet) had aangeboden de vermogende Six tijdig te zullen waarschuwen als de grote strijd hier zou losbarsten. De papieren van BiZa zouden zijn beïnvloed door het feit dat Six niet goed overweg kon met Mijnlieff. Het forse gedrag van Six in de commissie-De van der S. moet de argwaan van BiZa (Mijnlieff) bevestigd hebben. Schriftelijke stukken (niet van BiZa) zoals de ingestuurde verzoeken en stellingen, de notulen van de commissie-De van der S. en van kabinet wijzen op initiatief van vrijwilligers en gegronde vrees bij de overheid voor de politieke bedoelingen van de vrijwilligers, ook voor die van Six c.s.

5. Nota-Mijnlieff-afd. OOV-BiZa, naar aanleiding van aanmelding Organisatie Alg. Nat. Hulp, waarin verwezen werd naar overleg drie ministers d.d. 6 maart 1946; archief BiZa-kabinet 1946. Zie verder RvBB, 19 juni 1946; nota-Mijnlieff, juli 1946.

6. Gegevens mij vriendelijk verstrekt door dr. W. Chr. Pieterse, gemeentearchivaris van Amsterdam, bij brief van 30 december 1980. Voor de bevrijdingstijd was in A. geformeerd een Korps Hulppolitie door Henk van Laar (SDAP-illegale groep) in overleg met Drees en Vorrink, ca. 2500 man, die gedemobiliseerd werden op 30 september 1945. Op 15 augustus 1945 werd de Vereniging Amsterdamse Vrijwillige Politie opgericht, waaruit op 7 januari 1946 het Korps Vrijw. Politie ontstond, dat in 1947 200 leden had, waarna in 1948 en de periode daarna het Korps snel groeide. Dit leidde bij de CPN (Gemeenteraadsverkiezingen 1950) tot de leuze: Vrijheid willen wij, maar geen Hilfspolizei. De bewapening was aanvankelijk sabel met gummi-stok. Van Laar was Korpschef tot in 1951.

7. Voor de achtergronden van de stembus-1946: F. J. F. M. Duynstee-J. Bosmans, *Het Kabinet Schermerhorn-Drees 1945-1946*, Assen-A'dam 1977, p. 38-48; zie ook p. 452-454 (havenstakingen 1946).

Reden voor deze CPN-groei: prestige USSR uit oorlogstijd; verzetsverleden CPN; ruime verspreiding van De Waarheid; teleurstelling bij deel SDAP over omzetting partij in PvdA; afkeuring regeringsbeleid bij havenstakingen in april-mei 1946, toen EVC niet erkend werd en tenslotte militairen werden ingezet om schepen te lossen. CPN-percentages afgerond.

8. Stukken aanwezig in archief-BiZa-OOV-Kabinet, 'Groepen-1946'. E. P. van Iperen (1904-1951) was gereformeerd, lid ARP. Oorspronkelijk beroepsmilitair; vervolgens jurist; werkzaam op parketten van officieren van justitie. Onder de oorlog in Haren (Groningen) chef L.O. (onderduik)-organisatie; na bevrijding officier-fiscaal (= officier van justitie) bij Bijzonder Gerechtshof te Leeuwarden. Werd in 1947 burgemeester van Leens (Groningen). Gegevens Gemeentesecretarie Leens. Het RIOD kon geen gegevens verstrekken over andere genoemde personen of over Van Mackelenbergh; wél bekend als illegalen. Mijn dank aan het RIOD hiervoor.

9. Mijnlieff, hfd. OOV-BiZa, 9 september 1946 aan Beel. Gedeputeerden: A. J. L. van der Poel (KVP), Brabant (oud-cdt. OD-West-Brabant); J. Veldman (KVP), Utrecht (uit katholieke vakbeweging). Verder genoemd lt.gen. b.d. jhr. W. Roëll, onder de oorlog formeel hfd. OD met Six als chef-staf; lt.gen. b.d. Jans, oud-cdt. OD Limburg. De OD werd – na opheffing – door Six na 1945 vanuit Den Haag afgewikkeld. Six had hiervoor contact met Dep. van Oorlog en natuurlijk met de OD. F. R. Mijnlieff (A'dam 1907-1976), rechten GU, chef kabinet CvK Friesland; ontslagen in 1940 door Rijkscommissaris; betrokken bij onderduikorganisatie; in 1945 bij BiZa gekomen als administrateur, later raadsadviseur; was na 1945 ook raadsheer in Bijzonder Gerechtshof in Amsterdam.

10. Mem. v. Antw. 21 november 1946, hfdst. VIII A, rijksbegroting 1947, bijlagen

TK 1946-1947, p. 26 I. Het leger wilde geen vrijwilligersorganisatie naast het leger in Nederland, dat wel faciliteiten eiste, maar weinig zou presteren. De demobilisatie van de oorlogsvrijwilligers, die in 1945-'46 naar Indië waren gegaan – uit Prinses Irenebrigade, de Binnenlandse Strijdkrachten –, eind 1947 heeft de roep om een legerreserve mogelijk beïnvloed. (TK = Tweede Kamer).

11. Roosjen, TK, 26 november 1946, p. 455 II; Vorrink, idem p. 459; antw. Fiévez, 27 november 1946, p. 502 II; Roosjen nogmaals, idem, p. 510 II.

12. Vixeboxse, EK, 20 februari 1947, p. 325 I; Zegering, H., idem, p. 327 I; Donkersloot, idem, p. 533 I. (EK = Eerste Kamer).

13. De chef-staf, lt.gen. mr. H. J. Kruls, en de chef marinestaf, lt. adm. C. E. L. Helfrich, waren op 20 november 1946 op hun verzoek door Koningin Wilhelmina ontvangen. De ministers van Oorlog en Marine (Schagen van Leeuwen) hebben deze militairen over hun eigenmachtig optreden onderhouden, zie TK 26 november 1946, resp. p. 512 I en 530 II. Voor het generaalsprotest: *De Nederlander*, 2 december 1946, p. 1; protest Nat. Verbond, idem, 13 november 1946, p. 1. Voor radiorede Roëll, *Het Parool*, 13 december 1946, p. 1 en de reactie Fiévez (die R. van aantal functies onthief), *Trouw*, 16 december 1946, p. 1. Toelichting Roëll, *De Volkskrant*, 16 december 1946, p. 1; ook *Keesings Hist. Archief* (KHA), p. 6987K-6988, december 1946.

14. Zie aantekeningen Mijnlieff ten behoeve van Beel, februari 1947. Allereerst moest gevreesd worden dat de formele ondertekening van Linggadjadi-A. tot felle protesten zou leiden. In KVP-kring begon zich een groep onder Welter af te scheiden (januari 1947), welke met ARP en CHU-protesterende een band vond in het Comité Handhaving Rijkseenheid onder oud-premier Gerbrandy (ARP). Welter-AR-CHU hadden ook bezwaren tegen het te links geachte sociaal-economische beleid, tot uiting komend in voortgezette geldblokkering, bijzondere belastingheffing, herziening van de belastingtarieven en de prijsbeheersing. Veel gezagsgetrouwe groepen moeten gelocaliseerd worden in prot.-christ. (vooral gereformeerde) milieus in het land en ook in conservatieve katholieke kring.

15. Beel aan de CvK's en burgemeesters, BiZa-OOV, kabinet, nr. 602, d.d. 24 februari 1947. De nota-Beel van 19 april 1947 wees vooral op groepen als de Stahlhelm en Reichsbanner in Duitsland en op de Heimwehr in Oostenrijk, die na 1918 als verenigingen van oud-frontstrijders een politieke rol hebben gespeeld en daarvoor hebben bijgedragen aan het gevoel van politieke onzekerheid, waarin dictaturen konden opkomen.

16. De commissie bestond uit: De van der Schueren, voorzitter; leden: mr. A. Bakker, bureau jur. zaken, Justitie; mr. L. Einthoven, hoofd Centrale Veiligheids Dienst; L. A. M. Goossens, hoofd Almoezenier; mr. W. van de Hoek, cdt. marechaussee; E. P. van Iperen, burgemeester gemeente Leens; H. Kaasjager, hoofd-commissaris A'dam; A. W. de Koningh, algemeen inspecteur rijkspolitie; H. van Laar, vert. vrijw. hulppolitie A'dam; K. Metting van Rijn, kol. Gen. Staf; mr. F. Mijnlieff, BiZa; J. K. van der Schaaff en P. Scholten, vert. Actiegroep Nat. Wacht om te dopen in Vereniging tot Nat. Bijstand; L. Scheepstra, voormalig verzet; Jhr. P. J. Six, OD; B. W. Th. van Slobbe, burgemeester Breda en mr. W. A. J. Visser, burgemeester Den Haag; mr. H. W. de Zaayer, proc. gen. Leeuwarden; dr. J. C. van Zoelen, secr. landelijke stichting Vereniging v. Vrijw. Politie Korpsen Nederland. Secretaris werd mr. S. Kloosterman, ref. OOV-BiZa. Van Iperen en Van der Schaaff hadden Beel toegezegd hun organisaties te zullen opheffen. Verslagen vergadering in archief BiZa.

17. Naar aanleiding van vraag Roosjen, TK 22 december 1947, p. 960 I, antwoord Fiévez, p. 988 I, idem.

18. Al deze aangehaalde gegevens uit BiZa-Kabinetsarchief 1948. Drees had ook bezwaren tegen de Nationale Reserve in verband met krapte op de arbeidsmarkt: hij wilde de arbeidskrachten liever in de bedrijven doen overwerken in plaats van betaald laten oefenen.

19. Aldus aantek. BiZa-OOV-Kabinet naar aanleiding van kabinetsberaad 8 maart 1948.

20. Duymaer, KHA p. 7519 E 1948; uitspraken PvdA-bestuur, KHA p. 7520 E 1948; beslissing kabinet 15 maart 1948, naar aanleiding van nota BiZa 3 maart 1948, waarbij besloten werd gedemobiliseerde eenheden uit Indië desnoods langer in dienst te houden in plaats van gezagsbataljons op te leiden; KHA p. 7529 D, besluiten Nationale Reserve; beslissing dat Nationale Reserve geen anti-stakingseenheden zou herbergen moet zijn genomen op 22 maart 1948, zo wijzen aantekeningen uit.

21. Besluiten d.d. 30 maart 1948 over bewapening, en 21 juni 1948 over hfdst. VIII, suppletoir, aantek. in archief BiZa, OOV-Kabinet, afd. NISWG-algemeen.

22. Algra, EK, 1 april 1948, p. 336 I; Zegering H., idem, p. 338 I; Brandenburg, idem, p. 342 II; Fiévez, idem, p. 345 I.

23. Verslag onderhoud 25 maart 1948 in Archief-BiZa-OOV-kabinet, commissie De van der Schueren met BVL en Vereniging Volkswaerbaarheid (onder leiding van kol. J. Klein, verwant met BVL-civiel en de Haagse Burgerwacht-1946). Aanwezig: Boerrigter, Caljé, Duymaer, Dijkstra, Eisma, gen. De Jongh, Van Iperen, Klein, gen. Reynders, Roosjen, Scheepstra, Six, Smit, Van Zoelen, Van Heek, Giele, Ten Hove.

Vergadering 15 april 1948 als zojuist aangegeven (25-3), maar uitgebreid met de secr. gen. BiZa dr. Prinsen en de politiek secretaris van Beel, H. G. Hermans om over een slotcommuniqué en een radiorede te praten, alsook met M. A. Reinalda, CvK Utrecht.

Archief BiZa-OOV-Kabinet.

24. Samenstelling hoofdbestuur NISWG. KHA 7572 B 1948: J. J. W. Boerrigter (Nat. Wacht), lt.gen. b.d. Duymaer van Twist (BVL-ARP), E. Fuld (bankier A'dam; Veren. Vrijw. Pol.), mr. H. B. S. Holla (LO-KP-groep, dat wil zeggen onderduikknokploegen), S. de Groot (KP-cdt. West Brab.), E. P. van Iperen (Alg. Nat. Hulp), kol. b.d. J. W. Klein (Veren. Volkswaerbaarheid), E. Kupers (voorz. NVV en lid TK voor de PvdA), A. D. Laman Trip (oud-hoffunct.; verzet), H. D. Louwes (voorz. Stichting voor de Landbouw), M. A. Reinalda (CvK Utrecht; PvdA), J. H. Maenen (TK-lid KVP), H. Molendijk (burg. Amersfoort, PvdA), gen. b.d. I. H. Reynders (groep Six), mr. A. B. Roosjen (BVL; ARP-TK-lid), L. Scheepstra (LO-KP), P. Scholten (Nat. Wacht), De van der Schueren, res. kol. P. J. Six (OD-Nat. Verbond), mr. D. U. Stikker (EK-lid VVD), J. Tuin en E. A. Vermeer (TK-leden PvdA).

25. De KB's betr. de reserveformaties: Stbl. I. 350, 2 augustus 1948 over de res. politie; Stbl. I. 437, 5 oktober 1948 over de res. grensbewaking en Stbl. I. 438, idem, over de Nat. Reserve. Studenten: zie KHA 7564 F. 1948, over protesten Alg. Stud. Veren. A'dam en de Nederl. Christ. Stud. Veren. en de redevoering van Witteman, compleet in Archief BiZa, deels ook in KHA 7579 A 1948. De financiële vergoeding speelde een grote rol. De res. agenten kregen 1 gulden per uur (niet veel minder dan minimumloon) tegen een reservist f 6,50 voor 24 uur dienst. De Nat. Reservisten kregen f 100 bonus na 2 jaar dienst als reservist. Door BiZa was bij schrijven van 1 mei 1948 (nr. 0509) aan alle CvK's gevraagd om over te gaan tot instelling van

provinciale en gemeentelijke commissies voor NISWG, 'van overeenkomstige samenstelling als het NISWG', dus afschaduwning van oud-verzetsgroepen, weerbaarheden, politieke partijen. De Federatieve Raad van Verzet en de Gemeenschap Oud-Illegale Werkers waren niet opgenomen in hoofdbestuur NISWG, maar hebben eind 1948 besloten mee te werken (brief NISWG aan BiZa 12 mei 1949, archief BiZa).

26. Mem. v. Antw., BiZa, begroting 1949; Krol (CHU) op 18 november 1948, TK p. 343 I; Verkerk (ARP) idem, p. 355 I; Tuin (PvdA), p. 354 I. Er waren toen nog steeds geen uniformen voor de res. politie. Gemikt werd op 10.000 res. pol., waarvoor zich al 4100 personen hadden gemeld. Uitspraak Haken (CPN) bij behandeling Oorlogsbegroting, TK 27 januari 1949, p. 1055 I.

27. Deze gegevens vooral ontleend aan het Vijf-jarenrapport 11 november 1953, in BiZa-archief, OOV-Kabinet-NISWG-map. Cijfers ontleend aan begrotingen BiZa, Oorlog en Justitie tot en met 1957. Voor 1958 was geen geld meer uitgetrokken.

De Engelse Home Guard werd in 1940 opgericht als territoriale verdediging door buitengewoon dienstplichtigen en ouderen (Dad's Army), ca. 2 miljoen, in te lijven. Opgeheven in 1945. De Home Guard had voorrang op de brandweer en de civiele verdediging. In 1952 werd de H.G. door Churchill vanwege Korea weer in het leven geroepen, ca. 61.000 reservisten tellend en met ingang van 1 augustus 1957 (vgl. maatregelen Staf in 1957) opgeheven.

28. Het Maandblad van het NISWG, *De Vrijheid*, onder de zinspreuk Den Vaderlandt ghetrouwe, had een gemiddelde oplage van 25.000, met 13.500 betalende abonnees. Hoofdredacteur was B. M. Koster, tekenaar Fritz Behrendt, die de anti-Sovjetsfeer wist uit te beelden. In 1955 kon een eigen SWG-huis in Arnhem, voor langere oefeningen, in dienst worden gesteld. Er zijn niet al te betrouwbare getallen beschikbaar over de vrijwilligers: voor de Nat. Res. hebben zich totaal 61.000 personen aangemeld, waarvan er 12.000 inzetbaar waren, tegenover een behoefte van 16.000. In die 12.000 zaten 1800 res. marechaussee's en 2500 luchtwachtdienst-reserves (s. 1951 ingesteld). Er waren 3800 rijkspolitiereserves en 4700 gemeentepolitiereserves; deze hadden geen opsporingsbevoegdheid.

29. De Stichting BB stond onder leiding van dr. ir. Ch. Th. Groothoff; in bestuur 3 leden SWG. Op eerste vergadering van deze Stichting werd SWG uit propaganda en werving geweerd. Hiertegen protest SWG. De samenwerking met BB leverde wel op dat in kleinere plaatsen het BB-comité tevens het SWG-comité was. Grote verschillen in sociale voorzieningen en arbeidsvoorwaarden tussen BB- en SWG-vrijwilligers. De wetten op de BB en Noodwachten: 10 juli 1952, Stbl. 404-405. Zie ook nota-NISWG 11 november 1953, a.w.

30. Aldus Kruls op vergadering Ons Leger, november 1949, KHA p. 8437 D 1949. Verder: Memorie van Antwoord, minister Staf, Dep. van Oorlog, begroting 1956, betr. Nat. Res.

31. In juni 1951 moest regeringscommuniqué aanhoudende geruchten over opheffing reserveformaties tegenspreken. Bij KB nr. 32 d.d. 19 juli 1952 werd door de regering ook goedgekeurd dat door het NISWG een eigen schietvereniging, De Vrijheid, werd opgericht om de vrijwilligers op de krijgsdienst voor te bereiden en de vaardigheden te onderhouden. De defensienota's van 27 juni 1950 en 5 mei 1951 wezen op verandering taken Nat. Res. op luchtafweer, luchtwacht, territoriale verdediging, bevestigd in Mem. v. Antw., dep. van Oorlog 1952, betr. Nat. Res., idem voor 1956. Een aantal Kamerleden meende dat de taak van de Nat. Res. werd uitgehouden, zoals Voorlopig Verslag, begroting Oorlog voor 1955, vastlegde. Gegevens ook van Sectie Krijgsgeschiedenis, Kon. Landmacht, betr. Nat. Res., van dr. C. M.

Schulten, bij brief nr. 1635 (december 1980), waarvoor mijn dank. De tegenwoordige Nat. Res. valt onder de territoriaal commandant landmacht.

32. Uitlating Staf, EK 20 maart 1957, p. 326 I; informatie verder van de oudvoorzitter van NISWG, De van der Schueren, 17 december 1980.

33. Zie interpellatie Roosjen, 21 mei 1957, TK p. 909-924. Alleen CPN stemde tegen. Geheel afgedrukt in *De Vrijheid*, 1957, nr. 6. Sgt. Domselaar uit Driebergen wist 20.000 handtekeningen te verzamelen tegen de voorgenomen opheffing en die af te geven in Den Haag. De van der Schueren wilde, blijkens commentaar in *De Vrijheid*, 1957, nr. 7, vasthouden aan een vorm van gewapende weerbaarheid. De regering vond een schietvereniging best, maar wenste geen geld meer uit te trekken voor training en oefening in 1958.

34. Interpellatie J. M. Peters, tevens bestuurslid NISWG in Limburg, over de reorganisatie Nat. Res. op 24 april 1958, p. 994-1010 TK.

35. Stukken in archief BiZa, OOV-Kabinet. De Politiewet van 4 juli 1957 (Stbl. 244) kende in art. 4,2 res. gemeentepolitie en in art. 10,2 res. rijkspolitie, welke bij besluit Res. Politie van 24 december 1957 (Stbl. 559) vooral bedoeld waren voor het verlenen van bijstand. Hierdoor ontviel de zin van de res. marechaussee, welke na 1 mei 1958 geen vrijwilligers meer aannam en geleidelijk werd opgeheven. Aldus W. van den Hoek, *De Kon. Marechaussee in de Nederlandse samenleving*, Buren 1975, p. 196. De opheffing van de diensten luchtdoelartillerie en luchtwachtdienst bleek, naar uitlatingen van Staf, logisch vanwege het volstrekt verouderde materieel en achterhaalde methoden. Six heeft getracht een vervolganorganisatie te starten, maar de weerbaarheidsgedachte op vrijwillige basis leefde niet meer.

7. Inleiding

Naar een recent bericht in *De Nederlandse Gemeente* worden bij vele gemeenten geprojecteerd door een aantal wetenschappelijke onderzoekers die met hun kennis willen laten schijnen over het lokale bestuur. Of deze vraag nu eenmaal aandacht heeft gekregen en de beschermende woord van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten is gevoerd bericht rechtvaardigde, is niet geheel overtuigend. Anderzijds is het verheugd dat zoveel gemeenten aan lokale bestuursonderzoek willen mee doen, althans bij de afgevoerde wetgeving. Het is een beetje bekend is over het functioneren van het lokale bestuur. Met name over de relatie tussen het functioneren van het bestuur en de eisen van de gemeentelijke organisatie, maar het inderdaad, welke nu niet veel. Dit is eigenlijk verhoogd gewaard door het tekort van de van overzichten, gericht op de bestuurlijke organisatie, reeds jaren is getracht op de gedachte dat de (en) lokale gemeentelijke organisatie in staat zijn om hun verantwoordelijkheid te nemen. Een dergelijk beleid betreft kennis over de relatie tussen de eisen van de gemeente en het functioneren van het lokale bestuur. Om die reden zijn studies naar het functioneren van het lokale bestuur ook welkom. Het gaat om het beleid naar relevant.

Op het eerste gezicht mag het verwondering wekken dat wij platteling een